

Історико-політичні проблеми сучасного світу.
2025. Т. 51. С. 246-257

Modern Historical and Political Issues.
2025. Vol. 51. pp. 246-257

УДК 159.923.2(4-191.2+4-11)

<https://doi.org/10.31861/mhpi2025.51.246-257>

Тарас Малий¹

**Регіональні межі Центральної та Східної Європи:
проблема термінології чи наслідок геополітичної динаміки?**

У статті досліджуються концептуальні та термінологічні підходи до визначення регіональних меж Центральної та Східної Європи. Аналізується історична еволюція цих понять та їхня адаптація до сучасних політичних і геополітичних реалій. Особливу увагу приділено варіативності регіональних визначень у працях західних і східноєвропейських дослідників, а також їхньому впливу на політичний дискурс і міжнародні відносини. Також у статті досліджуються фактори, які впливали на переосмислення концептуальних меж регіону та яким чином посткомуністичні країни Центральної та Східної Європи позиціюють себе в нових умовах.

Стаття пропонує міждисциплінарний підхід до аналізу цієї проблематики, поєднуючи методи політології, міжнародних відносин, історичних досліджень та аналізу документальних джерел. Такий підхід дозволяє комплексно оцінити не лише політичні, а й соціокультурні та історичні аспекти формування регіональної ідентичності.

Ключові слова: ідентичність, Центральна Європа, Східна Європа, Центрально-Східна Європа, посткомуністичні суспільства, нове Східноєвропейське пограниччя.

Taras Malyi¹

**Regional Boundaries of Central and Eastern Europe:
A Problem of Terminology or a Consequence of Geopolitical Dynamics?**

The article examines the conceptual and terminological approaches to defining the regional boundaries of Central and Eastern Europe. It analyzes these concepts' historical evolution and adaptation to contemporary political and geopolitical realities. Special attention is paid to the variability of regional definitions in the works of Western and Eastern European researchers, as well as their influence on political discourse and international relations. The article also analyzes the factors that influenced the reconceptualization of the region's boundaries, and how Central and Eastern European post-communist countries position themselves under new conditions.

The work offers an interdisciplinary approach to analyzing these issues, combining political science, international relations, historical research, and documentary source analysis methods. This approach allows for a comprehensive assessment of not just political, but also sociocultural and historical aspects of regional identity formation.

Thanks to a retrospective update of the discussion initiated by Central European intellectuals in the 1980s, this research traces how the concepts of Central and Eastern Europe have transformed under the influence of political, cultural, and security factors from the end of the last century to the present. Special attention is paid to intellectual ideas that shaped perceptions of these regions, particularly in the texts of Milan Kundera, Krzysztof Czyżewski, Czesław Miłosz, as well as Ukrainian intellectuals Yuriy Andrukhovych and Oksana Zabuzhko.

Analyzing contemporary geopolitical challenges, particularly Russian aggression against Ukraine,

¹ Аспірант кафедри політичних наук Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Україна.

PhD Student, Department of Political Science of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine.
E-mail: taras.malyi.22@pnu.edu.ua; <https://orcid.org/0009-0003-1466-3649>.

the article emphasizes the significance of the concept of borderlands as a space for intercultural interaction and political subjectivity. The idea that further research should not only rethink established terms but also consider the perspectives of the region's countries regarding self-determination and forming their own narrative in the European context is of great importance. Thus, the proposed approach opens new opportunities for understanding Central-Eastern Europe as a space for political dialogue, cultural renewal, and overcoming the colonial heritage.

Keywords: identity, Central Europe, Eastern Europe, Central-Eastern Europe, post-communist societies, new Eastern European borderlands.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблематика, яка досліджується у статті, полягає в неоднозначності та мінливості визначення регіональних меж Центральної та Східної Європи. Це питання має як термінологічний, так і геополітичний вимір. З одного боку, існують різні підходи до розуміння цих понять у західній та східноєвропейській академічній традиції. З іншого боку, історичні трансформації, політичні зміни та динаміка міжнародних відносин суттєво вплинули на реконцептуалізацію цих регіональних меж. Дослідження зосереджене на аналізі того, яким чином ці зміни відбувалися та як вони віддзеркалюються в сучасному політичному дискурсі про ідентичності посткомуністичних країн регіону.

Аналіз останніх досліджень. Над дослідженням регіону Центральної та Східної Європи працюють політологи, історики та спеціалісти з політики безпеки й міжнародних відносин. У більшості посткомуністичних країн цього регіону функціонують наукові інститути, що фокусуються на дослідженнях та проєктах, які аналізують зміни у політичних структурах, розвитку демократичних інституцій, а також на проблемах безпеки та зовнішньої політики, що мають значення як для окремих країн, так і для ширшого політичного контексту регіону.

Серед українських дослідників, чий науковий розвідки суттєво сприяли розвитку дослідження регіону Центральної і Східної Європи, варто відзначити: Юрія Каганова, чия праця вивчає опозиційний рух в Україні та країнах Центрально-Східної Європи наприкінці ХХ століття, зокрема акцентуючи на політичних трансформаціях, що відбулися під впливом опозиційних сил²; Євгена Магду, який аналізує гібридну війну в центрі Європи та її вплив на переосмислення концепту «Центральної Європи», зокрема в контексті змін у міжнародних відносинах³. Ярослав Поліщук, у своїй праці «Пошуки Східної Європи: тіні минулого, міражі майбутнього», не лише глибоко досліджує історичні контексти, а й пропонує перспективи розвитку регіону, враховуючи позиції як України, так і інших ключових акторів регіону, що дозволяє оцінити потенціал подальших політичних трансформацій⁴.

Активно аналізують перспективи розвитку регіону Центральної та Східної Європи польські дослідники, серед яких особливо важливими є наукові розвідки Ольги Гнатюк та Лукаша Адамського⁵, а також Казімежа Вуйчіцького, який у книжці «Ностальгія і політика. Есе про повернення до Центральної Європи» аналізує перспективи європейського політичного простору та ставить під сумнів актуальність концепту Центрально-Східної Європи, що на думку автора більше не відповідає сучасним реаліям⁶. Кшиштоф Чижевський, на противагу своєму співвітчизнику, у численних статтях, які увійшли до книжки «У напрямку Ксенополісу», розвиває альтернативну точку зору, що дозволяє переглянути роль Центрально-Східної Європи як простору для діалогу і порозуміння⁷.

Метою статті є аналіз основних підходів до визначення регіональних меж Центральної та

² Каганов, Ю. О. (2021), Опозиційний рух в Україні і Польщі в контексті суспільно-політичних трансформацій (70-80-ті рр. ХХ ст.): компаративний аналіз, *Zaporizhzhia Historical Review*, 1(20), pp. 283-294. Режим доступу: <https://istznu.org/index.php/journal/article/view/1678> (дата звернення 24 лютого 2025).

³ Магда Є. В. (2017), Концепт Центрально-Східної Європи в координатах гібридної загрози. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії, Вип. 10, с. 140-145.

⁴ Поліщук, Я. (2020), *Пошуки Східної Європи: тіні минулого, міражі майбутнього*, Книги – ХХІ, Чернівці. 192 с.

⁵ Adamski, L. (2017), O ziemię naszą, nie waszą. Ideowe aspekty procesów narodotwórczych w Europie Środkowej i Wschodniej, *Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia*, Warszawa, pp. 153-182.

⁶ Вуйчіцький, К. (2016), *Ностальгія і політика. Есе про повернення до Центральної Європи*, Дискурс, Брустури, 124 с.

⁷ Чижевський, К. (2024), *У напрямку Ксенополісу*, Дух і літера, Київ. 480 с.

Східної Європи, з'ясування ролі термінологічних та геополітичних чинників у їхньому формуванні, а також оцінка впливу сучасних міжнародних процесів на регіональні розмежування. Для досягнення мети ставляться такі завдання: проаналізувати історичну еволюцію термінів «Центральна Європа» та «Східна Європа» в політичних концепціях та в дискурсі інтелектуалів східноєвропейців наприкінці ХХ століття; оцінити роль ідентичності, культурних наративів та безпекових загроз у формуванні сучасних уявлень про Центральну та Східну Європу; визначити, наскільки сучасне вживання цих термінів є наслідком академічної традиції чи результатом політичної кон'юнктури.

Виклад основного матеріалу. По чотирьох десятиліттях після публікації знакового есею Мілана Кундери «Трагедія Центральної Європи» з'являється можливість ретроспективно оцінити динаміку подій у Європі та проаналізувати вплив цього тексту на академічні й інтелектуальні дискусії. Саме цей есей слугуватиме відправною точкою для переосмислення актуальності визначень і концепцій щодо регіональних меж Центральної та Східної Європи.

Водночас дослідження неможливе без короткого історичного огляду формування політичних регіональних меж, а також виникнення та утвердження таких концептів, як «Центральна Європа» та «Східна Європа». Попри значну академічну опрацьованість цієї тематики, її окремі аспекти продовжують викликати науковий інтерес і потребують подальшого аналізу.

Поняття «Центральна Європа» розглядається політологами як політичний термін, що виконує конкретні функції, зокрема окреслює певний простір у системі геополітичних утворень. Його концептуальна основа пов'язана з дискурсом ідентичності, який традиційно відіграє важливу роль у суперечках між Сходом і Заходом, Європою та Азією. Водночас змістове наповнення цього поняття залишається дискусійним, оскільки його інтерпретація залежить як від контексту використання, так і від позиції суб'єкта, який його застосовує. Різні концепції Центральної Європи конкурують між собою в оцінці її політичної та культурної значущості.

Як зазначає Кшиштоф Чижевський – польський поет і есеїст, співзасновник Центру «Прикордоння – мистецтв, культур, народів» у місті Сейни, а також Фонду «Прикордоння», головний парадокс і водночас виклик у дискусіях про Центральну Європу полягає в тому, що тут «культура поєднується з політикою, географія – з мітом, пам'ять – із баченням майбутнього»⁸.

Однією з найдавніших концепцій регіонального порядку в Європі є концепція «європейської рівноваги», сформульована Клементом фон Меттерніхом на початку ХІХ століття. Вона відображала передусім амбіції австрійського канцлера⁹ щодо посилення ролі Відня як посередника між розвиненим Заходом та менш економічно розвиненими територіями, розташованими на схід від австрійської столиці. Ці ідеї сприяли формуванню та закріпленню уявлень Західної Європи про «інакшість» народів Східної Європи.

Після розпаду Габсбурзької імперії нові концепції Центральної Європи ґрунтувалися на спільному історичному минулому держав, що раніше входили до її складу. Для багатьох малих народів полікультурна спадщина Австро-Угорщини стала важливим елементом процесу конструювання національної ідентичності та нових уявлень про власні політичні спільноти.

У німецькому політичному дискурсі термін «Центральна Європа» («Mitteleuropa») з'явився в середині ХІХ століття завдяки Фрідріху Лісту, однак геополітичного програмного значення це поняття набуло лише у 1915 році, коли Фрідріх Науманн сформулював свою концепцію в умовах німецько-австрійського військового союзу. Візія Науманна передбачала перетворення регіону на єдиний економічний простір, що простягався б від Німеччини до Росії, де домінантна роль Німеччини мала гарантувати політичну стабільність і запобігати відцентровим тенденціям серед малих народів. Водночас за межами Німеччини ця концепція сприймалася переважно як прояв пангерманізму. Наслідки Першої світової війни позначилися не лише на розпаді імперій, а й на долі концепції Науманна, яка, за оцінкою історика Тоні Джадта, перетворилася на анахронічну утопію, що слугувала лише прикриттям для економічних та військових претензій Німеччини на гегемонію в регіоні¹⁰.

На той час значно перспективнішою видавалася концепція «нової Європи», сформульована

⁸ Чижевський, К. (2024), *У напрямку Ксенополісу*, с. 139.

⁹ Рябчук, М. (1998), За огорожею Меттерніхового саду, *Незалежний культурологічний часопис «І»*. Режим доступу: <https://www.ji.lviv.ua/n13texts/riabchuk.htm> (дата звернення 24 лютого 2025).

¹⁰ Judt, T. (1990), The Rediscovery of Central Europe, *Daedalus*, Vol. 119(1), pp. 25.

майбутнім президентом Чехословаччини Томашем Масариком. Географічно вона охоплювала ті самі території, що й модель Фрідріха Науманна, проте наголос робився на ролі «малих народів», а сама концепція фактично протиставлялася німецькому домінуванню в регіоні. Масарик усвідомлював відмінності між східною та західною частинами Європи, водночас був переконаний у здатності новостворених незалежних держав пройти шлях консолідації національних ідентичностей та на рівних засадах інтегруватися у загальноєвропейський політичний простір. З ретроспективної точки зору його погляди випереджали свій час, однак вони мали значний вплив на подальші дискусії щодо ролі Центральної Європи, зокрема серед його співвітчизників – Мілана Кундери та Вацлава Гавела.

Динаміка геополітичних змін у регіоні Центрально-Східної Європи наприкінці XIX – на початку XX століття не сприяла реалізації жодної зі згаданих концепцій регіональної ідентичності.

Після Другої світової війни ідея Центральної Європи втратила своє місце в публічних дискусіях, оскільки територія регіону опинилася у сфері політичного впливу Радянського Союзу. Для політиків Західної Європи та США цей простір набув статусу країн із комуністичними режимами, або ж «карти в дипломатичній грі з Радянським Союзом»¹¹, за висловом Тоні Джадта.

Ще одну точну характеристику тому періоду запропонував історик Тимоті Гартон Еш, який пояснював, що тривала відсутність дискусій про Центральну Європу після Другої світової війни була зумовлена прагненням дистанціюватися від довоєнних ідей, зокрема тих, що асоціювалися з терміном «*Mitteleuropa*». У німецькомовних спільнотах цей термін набув негативних конотацій, що сприяло його витісненню з інтелектуального обігу. Зникнення ідеї Центральної Європи Еш описує через метафору: «Вона зазнала долі Ніневії і Тиру»¹².

Новий імпульс і зростання уваги до проблематики країн Центральної Європи зумовили події в Польщі, зокрема створенням «Солідарності» та запровадженням воєнного стану. Водночас, на думку польської дослідниці Ольги Гнатюк, на Заході цей регіон почали розглядати як окрему категорію, що могла стати предметом інтелектуальних дискусій лише у 1980-х роках. Значною мірою це було спричинене творами Мілана Кундери, які набули широкого розголосу¹³. Водночас ще більший вплив мала публіцистична діяльність чеського письменника, зокрема його есей, що фактично означав перезапуск концепту «Центральна Європа» та ініціював хвилю дискусій щодо його змістового наповнення.

Ольга Гнатюк наводить приклад листування, яке засвідчує значущість культурного виміру у процесі формування міфу Центральної Європи. Американський журналіст і політолог Норман Подгорець, який народився в сім'ї емігрантів з Галичини, у своєму листі до Кундери зазначав, що «найважливішою річчю, яку особисто йому – і американським читачам загалом – допомогли усвідомити тексти Кундери, був культурний вимір конфлікту»¹⁴.

У 1984 році есей Мілана Кундери був опублікований французькою мовою під назвою «*Un Occident kidnappé, la tragédie de l'Europe centrale*», тоді як для англомовної аудиторії він став відомим під назвою «Трагедія Центральної Європи». Хоча саме оригінальний варіант заголовка дозволяє глибше усвідомити основний меседж, з яким Кундера розпочинає дискусію про Центральну Європу: цей регіон є невід'ємною частиною Заходу, який, внаслідок «ганебного політичного рішення», був переміщений на Схід. У такому маргіналізованому статусі культурний вимір регіону перетворився на своєрідне поле боротьби за його ідентичність. Саме тут зберігаються ті засадничі культурні основи, про які Західна Європа поступово почала забувати, попри насильницьку радянізацію публічного і приватних просторів.

Ольга Гнатюк зазначає як беззаперечний факт, що саме есе Мілана Кундери започаткувало широку дискусію про Центральну Європу за межами «східного блоку», виходячи за рамки кола письменників та інтелектуалів, які емігрували зі Східної Європи. На хвилі зростання інтересу до нерадянських країн соціалістичного блоку з'явилися спеціалізовані періодичні видання, присвячені проблемам Центральної Європи, серед яких дослідниця виокремлює вплив: французького часопису «*Alternative*» і журналів, що виходили друком у Парижі – «*La Lettre*

¹¹ Judt, T. (1990), op. cit., p. 26.

¹² Ash, T. G. (1990), *Pomimo I Wbrew: Eseje O Europie Srodkowej*, Polonia, London, p. 269.

¹³ Гнатюк, О. (2005), *Процання з імперією: Українські дискусії про ідентичність*, Критика, Київ, с. 265.

¹⁴ Так само, с. 271.

Internationale», «L'Autre Europe» та «Zeszyty Literackie», також свою увагу регіону приділяли американські видання «Cross Currents» та «East European Reporter»¹⁵.

Кундера М. розрізняє три основні виміри – географічний, культурний та політичний, підкреслюючи, що саме їхнє співвідношення спричиняє найбільшу плутанину в термінології. Висновки автора ґрунтуються на виокремленні культурної приналежності Чехії, а разом із нею Угорщини та Польщі, до західного світу. Без цього підходу, на думку літератора, неможливо сформулювати концепцію Центральної Європи як частини Заходу, яка була «викрадена». Саме ця теза стала ключовим повідомленням, що визначило подальшу дискусію серед істориків, інтелектуалів і в медійному просторі. Якщо звести це повідомлення до одного речення, воно звучати-ме так: врятуйте нас і наші спільні культурні здобутки, бо Москва все знищить – і це стане кінцем для європейської культури.

Для концепту, який прагне сформулювати Кундера М., надзвичайно важливим є підваження політичного виміру, зокрема встановлених у 1945 році кордонів. Водночас це має відбуватися таким чином, щоб вони не сягнули понад культурну площину, в осерді якої автор вибудовує для Заходу новий міт про Центральну Європу. Письменник прямо зазначає: «Центральну Європу не можна визначати та окреслювати політичними кордонами (які, неавтентичні, постійно зазнають вторгнень, завоювань та окупацій), швидше спільною ситуацією, яка наново сполучає народи, перегруповує їх кожного разу інакше вздовж уявних і постійно мінливих кордонів, які позначають площину, заселену тими самими спогадами, тими самими проблемами та конфліктами, тією самою спільною традицією»¹⁶.

Формуючи власну лінію поділу, Кундера М., на жаль, фіксує її на західному кордоні України. Окрім того, він припускається низки фактологічних помилок, зокрема щодо походження Йозефа Рота та батьків Зигмунда Фрейда. Однак найбільше вражає примітка, якої не було в перекладі для журналу «Діалог», що видавався в Канаді у 1970–1980-х роках. Перекладачі англійської версії упустили її, хоча вона свідчить про погляди Кундери М. на питання окупованих Радянським Союзом українських земель: «One of the great European nations (there are nearly forty million Ukrainians) is slowly disappearing. And this enormous, almost unbelievable event is occurring without the world realizing it»¹⁷.

Кундера М. помилявся або ж не захотів чи не зміг помітити, що сорокамільйонна нація лише готувалася вирватися з-під колоніального гніту. Можна лише уявити, якою могла б бути дискусія між чеським письменником та Юрієм Шевельовим – одним із найвидатніших інтелектуалів в історії української науки і культури – якби їм вдалося зустрітися на одному з дискусійних майданчиків. Шевельов Ю., зокрема, глибоко розумів бароковий характер культури Полтави і Харкова, що зайвий раз засвідчує неповні знання Кундери М. про історію культури в регіоні. Адже, як зазначено в його есеї, бароко стало «явищем, яке об'єднало цей великий край (Центральну Європу) від Зальцбурга до Вільна».

Відомо про ініціативу одного з польських видавництв, яке готує до публікації збірник есеїв, присвячений 40-річчю есею Мілана Кундери. Про це повідомила у соціальних мережах українська письменниця та літературознавиця Оксана Забужко, публікуючи фрагменти власного ще не опублікованого есею «З попелу імперій, або Нова трагедія Центральної Європи»¹⁸.

Політичний вимір дискусії, до якої спричинився есей чеського інтелектуала, було підкреслено на конференції з літератури, що відбулася у травні 1988 року в Лісабоні. Захід було організовано як зустріч письменників із США, Європи та Радянського Союзу. Збережений стенографічний запис дискусій, навіть на відстані майже сорока років, надає дослідникам цінний матеріал для аналізу поглядів її учасників на політику і культуру.

Рефлексії щодо обставин та настроїв лісабонської конференції містяться в есеї українського перекладача і літературознавця Василя Махна, який пояснює напружену атмосферу події її по-

¹⁵ Гнатюк, О. (2005), *Вказ. пр.*, с. 265.

¹⁶ Kundera, M. (1984), *The Tragedy of Central Europe*, *The New York Review of Books*. Режим доступу: <https://www.nybooks.com/articles/1984/04/26/the-tragedy-of-central-europe/> (дата звернення 24 лютого 2025).

¹⁷ Так само.

¹⁸ Забужко, О. (2024), *З попелу імперій, або Нова трагедія Центральної Європи*, *Українська Трибуна*. Режим доступу: <https://uatribune.com/sogodnishnih-nobelivskiyh-lavreativ-smert-navalnogo-v-rosijskij-tjurmivrazhaie-bilshe-anizh-535-rozstriljanyh-rosijanamy-u-svoih-lizhechkah-ukrainskyh-ditej-razom-uzjatyh-zabuzhko/> (дата звернення 24 лютого 2025).

літичним контекстом: політичні процеси руйнували Радянський Союз зсередини і були суголо-сними подіям в Центральній Європі – зокрема у Польщі, Угорщині, Чехословаччині та НДР. Комуністичні режими в Болгарії, Югославії та Албанії також наближалися до свого кінця¹⁹.

Варто окремо розглянути тези, що демонструють абсолютну неспроможність російських представників усвідомити імперський характер власних політичних наративів та відповідальність за дії Радянського Союзу, на що їм вказували колеги—представники центральноєвропейських і західних літератур. Наприклад, Данило Кіш, обурений повчаннями з боку російських колег, прямо запитує, чи визнають вони присутність радянських танків на вулицях міст Центральної Європи і чи засуджують таку завоюницьку політику. У відповідь Йосип Бродський стверджує, що звинувачення росіян у здійсненні імперської колоніальної політики є проявом зарозумілого небажання враховувати культурну і політичну реальність. Мабуть, найточніше суть позиції російських учасників дискусії сформулювала американська письменниця та літературна критикиня Сьюзен Зонтаг: те, що росіяни називають «реалізмом», вона визначає як «імперську зарозумілість»²⁰.

Термін Центральна Європа та його новий концепт, сформульований Міланом Кундерою і підтриманий інтелектуалами з країн регіону, зокрема Дьордем Конрадом, Данилом Кішем, Адамом Загаєвським і Чеславом Мілошем, став ключовою проблемою, об яку розвалювалися аргументи російських письменників на Лісабонській конференції. Як представники держави-колонізатора, вони не могли заперечувати того, що разом із танками приходить їх культура, проте, як слушно зауважив Василь Махно, території можна завоювати і втратити, тоді як культура: «осівши в бібліотеках, афішах музеїв та оперних театрів, філософських полеміках та історичних працях, стає непомітною, але вельми впливовою окупанткою»²¹.

Український філософ і президент Українського ПЕН Володимир Єрмоленко зазначає, що рефлексія кінця 1980-х років щодо незаконної окупації та експлуатації Центрально-Східної Європи сприяла формуванню антиколоніального дискурсу в регіоні. Однак цей процес відбувався без активної участі українських дисидентів, а також інтелектуалів та письменників з еміграційного середовища. Як наслідок, концепція «вкраденого Заходу», окреслена Кундерою М., була співвіднесена із західними кордонами Радянського Союзу, що відтермінувало осмислення російського колоніалізму у пострадянських країнах²². Цей процес розпочався, якщо не у 2008 році після російського вторгнення в Грузію, то у 2014 році внаслідок Революції Гідності, анексії Криму та початку збройної агресії Росії проти України. Водночас Єрмоленко В. вживає термін Центрально-Східна Європа, що є поширеним у науковому дискурсі і застосовується в українських академічних колах.

Оскільки детальний аналіз концепту Центрально-Східна Європа виходить за межі даної статті, достатньо зазначити, що цей термін виконує об'єднавчу функцію щодо країн Центральної, Південно-Східної та Східної Європи. Він використовується, зокрема, для позначення держав колишнього соціалістичного блоку чи посткомуністичних країн, які після розпаду Радянського Союзу та Югославії пройшли процеси трансформації та демократизації. Водночас актуальність цього поняття залишається предметом наукових дискусій, що зумовлено динамікою сучасних змін, зокрема розширенням Європейського Союзу, інтеграційними процесами, зміщенням східного кордону ЄС, а також формуванням нових політичних коаліцій, спрямованих на підтримку України у війні за незалежність та її європейське майбутнє.

Водночас варто зазначити, що концепт «Центрально-Східної Європи» набув популярності серед українських інтелектуалів, письменників і науковців уже наприкінці 1990-х років. Польський історик, дослідник польсько-російських і польсько-українських відносин Лукаш Адамський пояснює це як суто політичними, так і євроінтеграційними мотивами: прагненням наблизитися до центру, дистанціювавшись від Москви. Зокрема, у своїй статті про Оскара Галецького – польського дослідника історії середньовічної Польщі, Литви та Русі – Адамський зазначає, що

¹⁹ Махно, В. (2024), *Кури не літають. Том 2*, Видавництво Старого Лева, Львів, с. 259.

²⁰ The Lisbon Conference on Literature: Central Europe and Russian Writers (1990), In the digital collection Cross Currents, Vol.9, pp.75. Режим доступу: <https://name.umdl.umich.edu/anw0935.1990.001> (дата звернення 24 лютого 2025).

²¹ Махно, В. (2024), *Вказ. пр.*, с. 259.

²² Єрмоленко, В. (2024), Десять тез про Центрально-Східну Європу, *Infopost.Media*. Режим доступу: <https://infopost.media/desyat-tez-pro-czentralno-shidnu-uevropu> (дата звернення 24 лютого 2025).

Галецький був одним із головних популяризаторів концепції «Центрально-Східна Європа»²³. Ця ідея знайшла відображення в його працях *Limits and Divisions of European History* («Межі та поділи європейської історії») та *Borderlands of Western Civilization: A History of East Central Europe* («Прикордонні регіони західної цивілізації: історія Центрально-Східної Європи»).

Одним із найпомітніших українських представників у дискурсі про Центрально-Східну Європу є письменник Юрій Андрухович, чиї тексти активно перекладаються в Німеччині та Польщі. Наприкінці ХХ століття його рефлексія про вкоріненість України в історії культури регіону спричинилася до процесу, який дослідниця літератури Тамара Гундорова визначає як видозміну ідеалу Європи. Йдеться про появу множинних уявлень про Європу, серед яких – Європа Андруховича, що вибудовується не з позиції центру, а з його периферії²⁴. Цей процес передбачав конструювання культурного й політичного міфу, подібно до концепції, запропонованої Кундерою у своєму есеї, але вже з позиції тих голосів, які раніше залишалися нечутними. Лише після падіння «залізної завіси» та розпаду Радянського Союзу ці голоси отримали можливість розповісти про себе. Процес інтеграції власних країн у європейський культурний простір через спільну ідентичність, а також відновлення втрачених зв'язків, можна було спостерігати в усіх посткомуністичних країнах Центральної та Східної Європи, зокрема на Балканах. Ці тенденції зафіксовані, зокрема, в есеях хорватської письменниці Славенки Дракуліч. На її думку, нова Європа, або «нове Східноєвропейське пограниччя», створюється саме тими, хто мешкає на периферії – східними європейцями: «бо лише звідти виникала потреба уявляти собі щось на кшталт «Європи», щоб урятуватися від своїх комплексів, невпевненості й страхів»²⁵.

Поширеною є думка, що після 1989 року та повалення комуністичних режимів у країнах Центральної та Східної Європи концепт Центральної Європи втратив свою значущість, зокрема серед держав Вишеградської групи. У Польщі набули популярності заклики відмовитися від цієї ідеї та зосередитися на євроінтеграційному курсі, що мало чітке політичне підґрунтя – якнайшвидше приєднання до Європейського Союзу. Натомість в Україні міф Центральної Європи як інтеграційного проєкту з перспективою його розширення на схід, північ і південь лише у 1990-х роках став частиною публічних дискусій про національну ідентичність.

З позиції сьогодення неоднозначно оцінюються спроби Юрія Андруховича у своїх текстах рефлексувати над центральноєвропейською ідентичністю українців, пов'язуючи її з австро-угорським минулим Галичини²⁶. Ця концепція ґрунтувалася на виокремленні порівняно невеликої території у межах сучасної України та апелювала до історичного періоду, що піддавався романтизації передусім у літературному дискурсі. Водночас історик Ярослав Грицак, описуючи контексти часу і Австрійської Галичини, в книзі про постать Івана Франка зазначає: «на карті світу є такі місця, де програєш уже через те, що народився саме тут»²⁷. На початку 2000-х років, коли українське суспільство перебувало у стані глибокої трансформації – від пострадянської до демократичної та постколоніальної моделі, – в українських інтелектуальних колах не було різних альтернатив міту, запропонованого Андруховичем.

Згодом до цієї дискусії долучилася Оксана Забужко, яка у своїй праці «*Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій*» продемонструвала тяглість культурних зв'язків і включеність української еліти (зокрема родини Драгоманових-Косачів) у європейський інтелектуальний простір. Її позиція щодо міту Галичини є найбільш безкомпромісною: вона наполягає, що зв'язок колишньої колонії з Віднем не має конструктивного потенціалу, а лише сприяє поширенню спрощених та потенційно шкідливих теорій, подібних до викладених у праці «Зіткнення цивілізацій» («*Clash of Civilizations*») американського політолога Семюеля Хантінгтона. Саме у цій книзі, аналізуючи українське питання, Хантінгтон припустив можливість цивілізаційного розколу України на православну «російську» та «європейську» католицьку ідентичності.

Цікаво, що Софія Андрухович, яка нині є однією з найпомітніших постатей в українському

²³ Адамський, Л. (2021), Центрально-Східна Європа. Як термін змінив мапу, *Нова Польща – портал про історію, культуру та політику*. Режим доступу: <https://novapolshcha.pl/article/centralno-skhidna-yevropa-yak-termin-zminiv-mapu> (дата звернення 24 лютого 2025).

²⁴ Гундорова, Т. (2024), *Транзитна культура і постколоніальна травма*, Віхола, Київ, с. 65.

²⁵ Дракуліч, С. (2020), *Кафе «Європа»: Життя після комунізму*, Yakaboo Publishing, Київ, с. 204.

²⁶ Андрухович, Ю. (2001), *Центрально-Східна ревізія: есе, Моя Європа: два есеї про найдивнішу частину світу Анджеси Стасюка і Юрія Андруховича*, ВНТЛ-Класика, Львів, с. 69–127.

²⁷ Грицак, Я. (2006), *Пророк у своїй вітчизні*, Критика, Київ, с. 27.

культурному середовищі, у своєму романі «Амадока» звертається до різних аспектів української культурної спадщини. Зокрема, вона порушує питання барокової традиції, представлені фігурами Григорія Сковороди та Йогана Георга Пінзеля, а також заснування хасидизму, пов'язуючи його з постаттю Баал Шем Това. Важливо, що ця література вже з'являється у перекладах, що, своєю чергою, сприяє розширенню знань європейців про Україну.

Аналізуючи суперечності, пов'язані з концептом Східної Європи, важливо зауважити, що більшість відомих дискусій щодо Центральної Європи виникали саме з ініціативи східноєвропейців. Йдеться про державних діячів та науковців із країн, розташованих по той бік «південно-східної околиці Відня», представників емігрантських кіл із держав, що після 1945 року опинилися під політичним контролем Радянського Союзу, а також інтелектуалів посткомуністичних суспільств, які лише у 1990-х роках стали на шлях демократичної трансформації. Винятком є історики та дослідники Східної Європи, серед яких помітними є Тоні Джадт, Тімоті Гартон Еш і Тімоті Снайдер, для яких цей регіон став предметом ґрунтовних наукових розвідок.

Однією з найвпливовіших праць, присвячених формуванню образу Східної Європи, і досі залишається «Винайдення Східної Європи» Ларрі Вульфа. Дослідження американського історика зосереджене насамперед на західноєвропейських уявленнях про цей регіон. Вульф акцентує увагу на ролі доби Просвітництва у концептуальному поділі європейського континенту на Захід і Схід, хоча витоки цього розмежування можна простежити ще в поділі християнства на католицький і православний світи. Автор окреслює основні риси стереотипного мислення, яке формувалося в координатах цивілізованості та відсталості, а також аналізує механізми іншування східноєвропейців у західному дискурсі²⁸.

Поряд із працею Вульфа, а можливо, навіть передусім, варто згадати опубліковану у 1978 році книгу Едварда Саїда «Орієнталізм», яка на сьогодні є центральним текстом у розвитку постколоніальних студій. Саїд вводить у науковий дискурс питання творення Європою образу «Сходу» як екзотичного та відмінного Іншого, розглядаючи «орієнталізм» як інструмент західної культури для утвердження свого домінування та впливу на Орієнт. Безперечно, ця концепція вплинула не лише на таких дослідників, як Ларрі Вульф, але й на розвиток наукових студій у країнах Центрально-Східної Європи²⁹.

У цьому контексті варто згадати американську дослідницю болгарського походження Марію Тодорову та її працю «Уявляючи Балкани», опубліковану у 1997 році. У своєму дослідженні Тодорова аналізує тенденцію маргіналізації балканських країн у європейському дискурсі. Розпад Югославії та низка міжнаціональних конфліктів, що отримали назву «Югославських воєн», спричинили закріплення серед європейців негативної термінології: «балканізм» як дискурсивна практика відмежування в межах Європи та «балканізація» як синонім варварства та нестачі цивілізованості³⁰.

Східна Європа як об'єкт досліджень у сфері історії, політології та суміжних дисциплін залишається практично невичерпною темою, що зумовлено динамікою геополітичних змін щонайменше за останні 35 років. Однак у цьому контексті нас передусім цікавить процес формування концепту «Східної Європи» та його смислове наповнення. Саме тому лише пунктирно згадується ще одне вагоме дослідження історика Гейла Стокса «Три ери політичних змін у Східній Європі», опубліковане 1997 року. У цій праці автор аналізує соціально-економічні передумови специфіки політичного розвитку регіону³¹.

Одним із ключових висновків Стокса є твердження про визначальний вплив характеру політичного режиму на розвиток східноєвропейських суспільств. Він зазначає, що процес формування нових ідентичностей набув нової динаміки лише після повалення комуністичних режимів, що, своєю чергою, створило простір свободи для усвідомлення себе як окремих спільнот. Також заслуговує на увагу його аналіз адаптивності східноєвропейських суспільств до комуністичних систем. Водночас історик наголошує, що рушійною силою революцій 1989 року був вплив інтелектуальних кіл – дисидентів, емігрантів, а також дискусій, ініційованих і підтрима-

²⁸ Вульф, Л. (2009), *Винайдення Східної Європи. Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва*, Критика, Київ, 470 с.

²⁹ Саїд, Е. В. (2001), *Орієнталізм*, Видавництво Соломії Павличко «Основи», Київ, 511 с.

³⁰ Todorova, M. (1997), *Imagining the Balkans*, Oxford: Oxford University Press, New York, NY.

³¹ Stokes, G. (1997), *Three Eras of Political Change in Eastern Europe*, Oxford: Oxford University Press, New York, NY.

них ними у медіа. Нові соціальні та політичні інституції, які мали б стати платформами для трансформацій, почали формуватися не як передумова, а як наслідок революційних змін.

Водночас уявлення про Східну Європу залишаються, ймовірно, найбільш мінливими та невизначеними навіть серед експертів, що досліджують цей регіон. Як слушно зауважив український історик Сергій Плохій: «Вона – не окремий континент, тому її уявні східні кордони постійно рухаються³²».

У контексті пошуку координат України в дискусіях про Центральну та Східну Європу Плохій пропонує важливу метафору нашої держави як «Брама Європи³³». Ця концепція, з одного боку, підкреслює модель фронтиру, зумовленого географічним розташуванням, а з іншого – не заперечує культурного коріння та можливості вибору найбільш сприятливої моделі розвитку – фронтиру західного світу.

Для України одним із ключових концептів у дискусії щодо приналежності до Центральної чи Східної Європи є поняття «прикордоння». Його змістове наповнення та ідейна значущість набули нової динаміки в сучасному науковому дискурсі. Варто зазначити, що в польській інтелектуальній традиції цей термін витіснив більш усталене поняття «креси», яке історично використовувалося для позначення східних територій колишньої Речі Посполитої. Переосмислення цього наративу значною мірою відбулося завдяки зусиллям польської еміграційної інтелігенції, об'єднаної навколо часопису «Культура» під редакцією Єжи Гедройця.

Автори «Культури», зокрема Чеслав Мілош, Вітольд Гомбрович і Юліуш Мєрошевський, запропонували альтернативний підхід до польської історичної пам'яті, який протистояв консервативним націоналістичним уявленням. Їхня позиція полягала у стратегічному мисленні, спрямованому не лише на здобуття незалежності Польщі, а й на підтримку майбутньої незалежності сусідніх народів. Відповідно, ця концепція передбачала відмову від територіальних претензій на колишні східні землі Польщі та зосередження на боротьбі з комуністичною владою. Саме в цьому контексті сформувалася ідея необхідності підтримки незалежності України, Литви та Білорусі.

Водночас хибними слід вважати міркування Мєрошевського Ю. про можливість конструктивних польсько-російських відносин і роль російської інтелігенції як рушійної сили європейської трансформації Росії³⁴. З ретроспективної точки зору можна констатувати протилежні тенденції. Натомість роль балтійських країн, України та Молдови як ключових акторів нового східноєвропейського прикордоння значно посилилася у зв'язку з війною, розпочатою Росією у 2014 році, та її подальшою ескалацією до повномасштабного вторгнення у 2022 році.

Концепт діалогу як основи міжкультурного порозуміння є центральним у працях публічного інтелектуала Кшиштофа Чижевського, зокрема в діяльності заснованого ним Центру «Прикордоння – мистецтв, культур, народів». У своїй книзі «У напрямку Ксенополісу» він розмірковує над необхідністю «практикувати» Центральну Європу в посттоталітарних суспільствах, що пережили трагедію Голокосту. Чижевський використовує концепт із античної філософії, характеризуючи «етос прикордоння» як спосіб співіснування та взаємодії культур у Центральній Європі. Він наголошує, що історично цей регіон розвивався завдяки міжкультурним контактам і співжиттю представників різних етносів, що, своєю чергою, сприяло як збереженню культурних відмінностей, так і формуванню практик діалогу та толерантності до «Іншого»³⁵.

Для Чижевського К. концепт Центральної Європи постає не лише як історична чи географічна категорія, а й як ідея, традиція та сучасна практика, що сприяє європейському об'єднанню. Він розглядає цей простір не через адміністративні чи політичні кордони, а крізь призму діалогу культур на пограниччях. Автор розвиває ідеї Чеслава Мілоша, висловлені в «Родинній Європі», трактуючи пограниччя як особливий простір і ключові зони культурної взаємодії в Центра-

³² Plokhy, S. (2011), The 'New Eastern Europe': What to Do with the Histories of Ukraine, Belarus, and Moldova?, *East European Politics & Societies*, 25(4) (November 1), pp.763-769. <https://doi.org/10.1177/0888325411398914>.

³³ Плохій, С. (2019), *Брама Європи*, Клуб Сімейного Дозвілля, Харків, 496 с.

³⁴ Адамський, Л. (2020), Похвала здоровому глузду: Польща, Росія й Україна очима ідеалістичного реаліста, *Нова Польща – портал про історію, культуру та політику*. Режим доступу: <https://novapolshcha.pl/article/pokhvata-zdorovomu-gluzdu-polsha-rosiya-i-ukrayina-ochima-idealisticznego/> (дата звернення 24 лютого 2025).

³⁵ Чижевський, К. (2024), *У напрямку Ксенополісу*, Дух і літера, Київ, с. 112–136.

льно-Східній Європі. Окрім того, що есеї Чижевського К. мають особливу цінність для українського читача, видання «У напрямку Ксенополісу» заслуговує на чільне місце в наукових дослідженнях, що охоплюють питання ідентичності та міжкультурної комунікації.

Проблематика регіональних меж Центральної та Східної Європи виходить за рамки географічних координат чи адміністративних кордонів, визначених тими чи іншими інституціями або дослідницькими центрами у Варшаві, Києві чи Празі. Для українського суспільства ключовим викликом залишається подолання постколоніальної спадщини та формування ідентичності в умовах загрози, зумовленої зовнішньополітичними чинниками, зокрема війною та еміграцією. Важливим аспектом цього процесу є діалог як на внутрішньосупільному рівні, так і у відносинах із союзниками та партнерами з країн Центральної та Східної Європи.

Розвиток міжкультурного діалогу на пограниччі цього регіону сприятиме не лише подоланню термінологічних розбіжностей, а й формуванню спільного культурного простору, що перегукується з мотивом «відшукування причетного» у Григорія Чубая. Окрім дипломатичних ініціатив, провідна роль у розбудові цього діалогу належить інтелектуалам, науковим і культурним спільнотам та академічним інституціям, які створюють умови для відкритої дискусії та спільного бачення майбутнього регіону.

Висновки та перспективи дослідження. Центральна та Східна Європа як об'єкт дослідження залишається регіоном із розмитими межами, що зумовлено не лише історичними трансформаціями, а й конкуренцією ідейних підходів до його концептуалізації. Однією з основних проблем є те, що визначення регіону досі здійснюється крізь призму політичних, культурних та безпекових контекстів, які суттєво змінюються залежно від зовнішніх факторів – від європейської інтеграції до військових конфліктів.

Ключовим викликом у дослідженнях Центральної та Східної Європи є необхідність подолання постколоніальних наративів та зміщення акценту від зовнішнього сприйняття регіону до внутрішнього осмислення його розвитку. Часто академічні та політичні дискурси визначають Центральну та Східну Європу в термінах периферії щодо Заходу чи зони впливу інших глобальних сил, що звужує можливості регіональних акторів у формуванні власної ідентичності та геополітичної суб'єктності. Виклики, пов'язані з війною в Україні, політикою сусідства ЄС та кризами демократичних інститутів, вимагають нових підходів до дослідження регіону, зокрема через аналіз внутрішньої динаміки політичних і культурних процесів.

Дослідження продемонструвало, що концепція «Прикордоння» є не лише географічною категорією, а й важливим культурним, політичним та ідентифікаційним чинником у країнах Центральної та Східної Європи. Зокрема, проаналізовано роль інтелектуальних традицій у формуванні сучасного розуміння прикордоння, а також його значення для України в умовах війни та геополітичних трансформацій. Аналіз праць європейських інтелектуалів, зокрема Кшиштофа Чижевського, засвідчив, що ідея діалогу між культурами на пограниччі відіграє ключову роль у подоланні історичних травм і розбудові нових моделей співпраці між сусідніми народами.

Для подальших студій важливо не лише уточнювати методологічні рамки дослідження регіону, а й шукати міждисциплінарні підходи, що враховують як історичний досвід, так і сучасні політичні реалії. Інтеграція політологічного, культурологічного та соціологічного аналізу дозволить більш комплексно оцінити трансформації в Центральній та Східній Європі, що, своєю чергою, сприятиме формуванню регіональної стратегії співпраці, подоланню старих конфліктів і створенню нових моделей політичної солідарності. У цьому сенсі особливої уваги потребує вивчення політичної суб'єктності країн регіону, їхніх стратегій у міжнародних відносинах та механізмів адаптації до сучасних викликів.

Список джерел

1. Адамський, Л. (2020), Похвала здоровому глузду: Польща, Росія й Україна очима ідеалістичного реаліста, *Нова Польща – портал про історію, культуру та політику*. Режим доступу: <https://novapolshcha.pl/article/pokhvala-zdorovomu-gluzdu-polsha-rosiya-i-ukrayina-ochima-idealisticznogo> (дата звернення 24 лютого 2025).
2. Адамський, Л. (2021), Центрально-Східна Європа. Як термін змінив мапу, *Нова Польща – портал про історію, культуру та політику*. Режим доступу: <https://novapolshcha.pl/article/centralno-skhidna-uevropa-yak-termin-zminiv-mapu> (дата звернення 24 лютого 2025).
3. Андрухович, Ю. (1999), *Дезорієнтація на місцевості : спроби*, Лілея-НВ, Івано-Франківськ. 128 с.

4. Андрухович, Ю. (2001), *Центрально-Східна ревізія : есе. Моя Європа : два есеї про найдивнішу частину світу Анджея Стасюка і Юрія Андруховича*, ВНТЛ-Класика, Львів. 128 с.
5. Вульф, Л. (2009), *Винайдення Східної Європи. Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва*, Критика, Київ. 470 с.
6. Гнатюк, О. (2005), *Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність*, Критика, Київ. 525 с.
7. Грицак, Я. (2006), *Пророк у своїй вітчизні*, Критика, Київ. 632 с.
8. Гундорова, Т. (2024), *Транзитна культура і постколоніальна травма*, Віхола, Київ. 272 с.
9. Дракуліч, С. (2020), *Кафе «Європа»: Життя після комунізму*, Yakaboo Publishing, Київ. 208 с.
10. Єрмоленко, В. (2024), Десять тез про Центрально-Східну Європу, *Infopost.Media*. Режим доступу: <https://infopost.media/desyat-tez-pro-czentralno-shidnu-yevropu> (дата звернення 24 лютого 2025).
11. Забужко, О. (2018), *Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій*, Комора, Київ. 656 с.
12. Забужко, О. (2024), З попелу імперій, або Нова трагедія Центральної Європи, *Українська Трибуна*. Режим доступу: <https://uatribune.com/sogodnishnih-nobelivskyh-lavreativ-smert-navalnogo-v-rosijskij-tjurmi-vrazhaie-bilshe-anizh-535-rozstriljanyh-rosijanamy-u-svoih-lizhechkah-ukrainskyh-ditej-razom-uzjatyh-zabuzhko/> (дата звернення 24 лютого 2025).
13. Махно, В. (2024), *Кури не літають. Том 2*, Видавництво Старого Лева, Львів. 576 с.
14. Мілош, Ч. (2007), *Родинна Європа*, Літопис, Львів. 390 с.
15. Мокрик, Р. (2024), *Чеські історії XX століття*, Дух і літера, Київ. 368 с.
16. Плохій, С. (2019), *Брама Європи*, Клуб Сімейного Дозвілля, Харків. 496 с.
17. Поліщук, Я. (2020), *Пошуки Східної Європи: міні минулого, міражі майбутнього*, Книги – XXI, Чернівці. 192 с.
18. Рябчук, М. (1998), За огорожею Меттерніхового саду, *Незалежний культурологічний часопис «І»*. Режим доступу: <https://www.ji.lviv.ua/n13texts/riabchuk.htm> (дата звернення 24 лютого 2025).
19. Саїд, Е. В. (2001), *Орієнталізм*, Видавництво Соломії Павличко «Основи», Київ. 511 с.
20. Чижевський, К. (2024), *У напрямку Ксенополісу*, Дух і літера, Київ. 480 с.
21. Ash, T. G. (1990), *Pomimo I Wbrew: Eseje O Europie Srodkowej*, Polonia, London. 269 p.
22. Huntington, S. P. (2017), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York, NY.
23. Judt, T. (1990), The Rediscovery of Central Europe, *Daedalus*, Vol. 119(1), pp. 23–54.
24. Kundera, M. (1984), The Tragedy of Central Europe, *The New York Review of Books*. Режим доступу: <https://www.nybooks.com/articles/1984/04/26/the-tragedy-of-central-europe/> (дата звернення 24 лютого 2025).
25. Plokhyy, S. (2011), The 'New Eastern Europe': What to Do with the Histories of Ukraine, Belarus, and Moldova?, *East European Politics & Societies*, 25(4) (November 1), pp.763–769. <https://doi.org/10.1177/0888325411398914>.
26. Stokes, G. (1997), *Three Eras of Political Change in Eastern Europe*, Oxford: Oxford University Press, New York, NY.
27. The Lisbon Conference on Literature: Central Europe and Russian Writers (1990), In the digital collection *Cross Currents*, Vol.9, pp.75, Режим доступу: <https://name.umdl.umich.edu/apw0935.1990.001> (дата звернення 24 лютого 2025).
28. Todorova, M. (1997), *Imagining the Balkans*, Oxford: Oxford University Press, New York, NY.
29. Zagajewski, A. (2017), *Slight Exaggeration: An Essay*, Farrar, Straus and Giroux, New York, NY.

References

1. Adamskyi, L. (2020), Pokhvala zdrowomu hluzdu: Polshcha, Rosiia y Ukraina ochyma idealistychnoho realista, *Nova Polshcha – portal pro istoriiu, kulturu ta polityku*. Available at: <https://novapolshcha.pl/article/pokhvala-zdorovomu-gluzdu-polsha-rosiya-i-ukrayina-ochima-idealistichnogo> (accessed 24 February 2025).
2. Adamskyi, L. (2021), Tsentralno-Skhidna Yevropa. Yak termin zminyv mapu, *Nova Polshcha – portal pro istoriiu, kulturu ta polityku*. Available at: <https://novapolshcha.pl/article/centralno-skhidna-yevropa-yak-termin-zminiv-mapu> (accessed 24 February 2025).
3. Andrukhovych, Yu. (1999), *Dezoriientatsiia na mistsevoli : sproby*, Lileia-NV, Ivano-Frankivsk. 128 s.

4. Andrukhovych, Yu. (2001), *Tsentralno-Skhidna reviziia : ese. Moia Yevropa : dva esei pro naidyvnyshu chastynu svitu Andzheia Stasiuka i Yuriia Andrukhovycha*, VNTL-Klasyka, Lviv. 128 s.
5. Vulf, L. (2009), *Vynaidennia Skhidnoi Yevropy. Mapa tsyvilizatsii u svidomosti epokhy Prosvitnytstva*, Krytyka, Kyiv. 470 s.
6. Hnatiuk, O. (2005), *Proshchannia z imperiiei: Ukrainski dyskusii pro identychnist*, Krytyka, Kyiv. 525 s.
7. Hrytsak, Ya. (2006), *Prorok u svoii vitchyzni*, Krytyka, Kyiv. 632 s.
8. Hundorova, T. (2024), *Tranzytna kultura i postkolonialna travma*, Vikhola, Kyiv. 272 s.
9. Drakulich, S. (2020), *Kafe «Yevropa»: Zhyttia pislia komunizmu*, Yakaboo Publishing, Kyiv. 208 s.
10. Yermolenko, V. (2024), *Desiat tez pro Tsentralno-Skhidnu Yevropu*, *Infopost.Media*. Available at: <https://infopost.media/desyat-tez-pro-czentralno-shidnu-yevropu> (accessed 24 February 2025).
11. Zabuzhko, O. (2018), *Notre Dame d'Ukraine: Ukrainka v konflikti mifolohii*, Komora, Kyiv. 656 s.
12. Zabuzhko, O. (2024), *Z popelu imperii, abo Nova trahediia Tsentralnoi Yevropy*, *Ukrainska Trybuna*. Available at: <https://uatribune.com/sogodnishnih-nobelivskyh-lavreativ-smert-navalnogo-v-rosijskij-tjurm-vrazhaie-bilshe-anizh-535-rozstriljanyh-rosijanamy-u-svoih-lizhechkah-ukrainskyh-ditej-razom-uzjatyh-zabuzhko/> (accessed 24 February 2025).
13. Makhno, V. (2024), *Kury ne litaiut. Tom 2*, Vydavnytstvo Staroho Leva, Lviv. 576 s.
14. Milosh, Ch. (2007), *Rodynnia Yevropa*, Litopys, Lviv. 390 s.
15. Mokryk, R. (2024), *Cheski istorii XX stolittia*, Dukh i litera, Kyiv. 368 s.
16. Plokhii, S. (2019), *Brama Yevropy*, Klub Simeinoho Dozvillia, Kharkiv. 496 s.
17. Polishchuk, Ya. (2020), *Poshuky Skhidnoi Yevropy: tini mynuloho, mirazhi maibutnoho*, Knyhy – XXI, Chernivtsi. 192 s.
18. Riabchuk, M. (1998), *Za ohorozheiu Metternikhovoho sadu, Nezalezhnyi kulturolohichni chasopys «Yi»*. Available at: <https://www.ji.lviv.ua/n13texts/riabchuk.htm> (accessed 24 February 2025).
19. Said, E. V. (2001), *Orientalizm*, Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy», Kyiv. 511 s.
20. Chyzhevskiy, K. (2024), *U napriamku Ksenopolisu*, Dukh i litera, Kyiv. 480 s.
21. Ash, T. G. (1990), *Pomimo I Wbrew: Eseje O Europie Srodkowej*, Polonia, London. 269 p.
22. Huntington, S. P. (2017), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York, NY.
23. Judt, T. (1990), *The Rediscovery of Central Europe*, *Daedalus*, Vol. 119(1), pp. 23–54.
24. Kundera, M. (1984), *The Tragedy of Central Europe*, *The New York Review of Books*. Available at: <https://www.nybooks.com/articles/1984/04/26/the-tragedy-of-central-europe/> (accessed 24 February 2025).
25. Plokhyy, S. (2011), *The 'New Eastern Europe': What to Do with the Histories of Ukraine, Belarus, and Moldova?*, *East European Politics & Societies*, 25(4) (November 1), pp.763–769. <https://doi.org/10.1177/0888325411398914>.
26. Stokes, G. (1997), *Three Eras of Political Change in Eastern Europe*, Oxford: Oxford University Press, New York, NY.
27. *The Lisbon Conference on Literature: Central Europe and Russian Writers (1990)*, In the digital collection *Cross Currents*, Vol.9, pp.75, Available at: <https://name.umdl.umich.edu/anw0935.1990.001> (accessed 24 February 2025).
28. Todorova, M. (1997), *Imagining the Balkans*, Oxford: Oxford University Press, New York, NY.
29. Zagajewski, A. (2017), *Slight Exaggeration: An Essay*, Farrar, Straus and Giroux, New York, NY.

Стаття надійшла / Received: 14.03.2025

Схвалено / Accepted: 26.06.2025